

SHAXSNING BADIY MADANIYATI VA MA'NAVIYATINI RIVOJLANISHIDA TASVIRIY SAN'ATNING O'RNI

Abstract:

Ushbu maqola Boshlang'ich sinflarda tasviriy san'atni o'qitishning sir asrorlarini o'rgatishda metodik yordam beradi hamda ijod jarayonida kerak bo'luvchi bir qancha qoidalarni bayon etadi.

Key words:

tasviriy san'at, kompozitsiya, tabiat, teatr, kino, qalam, qog'oz, buyum, borliq.

Author of the article:

**Komilov
Farruhbek**

Workspace (Education subject)

**Andijon davlat universiteti 4-bosqich
Tsmg sirtqi 401-guruh talabasi**

Insoniyat ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismi san'atdir. U musiqa, teatr, kino, badiiy adabiyot, xoreografiya, tasviriy va amaliy bezak san'ati kabi boshqa turlarini o'z ichiga oladi. San'atning har bir turi o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni aks ettirishda har xil vositalardan foydalanadi, masalan, adabiyot - so'zdan, musiqa - tovushlardan, tasviriy san'at - rang va chiziqlardan va hokazo. Shu bilan birga, har bir san'at turi o'z ichida yana xillarga va janrlarga bo'linadi. San'atni tushunish, uning kishilar hayotidagi rolini aniqlash masalasi butun madaniyat tarixi davomida keskin bahs, tortishuvlarga sabab bo'lib kelgan. San'atning eng qadimiy va keng tarqalgan turlaridan biri - tasviriy san'atdir. Odatda real borliqni badiiy obrazlarda, mavjud predmetlarni tabiiy shaklini o'ziga o'xshatib umumlashtirib ifodalaydi hamda predmetlarning hajmi, o'zaro fazoviy joylashuvini aks ettiradi.

San'atkor o'z asarida voqea, hodisa, holatning ma'lum bir zumdagi ko'rinishini ifodalab, u tasvir orqali rivojini, mohiyatini ochib berishga intiladi, kishilarning ma'naviy qiyofasi, psixologik holati va boshqa fikrlarni ilgari suradi va tasavvur qiladi. Rassom biror shaxsni rasmini ishlar ekan, u hech vaqt uni faqat o'ziga o'xshatishga ishtilish bilan chegaralanmaydi. Rassom shu ishlayotgan tasvir orqali avvalo o'zining fikr va tuyg'ularini tomoshabinga yetkazishga harakat qiladi. Ishlamoqchi bo'lgan tasvirida avvalom bor g'oyasiga mos mavzu, syujet tanlaydi, voqea kompozitsiyasini quradi, shu yo'lda izlanadi, dastlab hayotni o'rganib, naturani kuzatib, eskizlar chizadi, etyudlar yaratadi. Rassomlik san'atida predmetlarning shakli, hajmi, rangi, ularning o'zaro muvozanatini to'g'ri ko'rsatishda rasmni aniq va to'g'ri ishlashning juda muhim ahamiyati bor. San'atkor o'z asarida real borliqda uchraydigan, balki inson fantaziyasi mahsuloti bo'lgan voqea va predmetlar ham aks ettirilishi, hayotda mavjud bo'lgan hodisalarning ayrim jihatlari o'zgartilib, bo'rttirib ko'rsatishi ham mumkin.

Bundan ko'rinib turibdiki, tasviriy san'at asarlari

- insondagi ajoyib fazilat
- borliqni bilish, uni o'rganish va sirlarini ochishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga ta'sir ko'rsatadi.

Tasviriy san'at inson ongiga tezda ta'sir etib, unda ezgu hislar uyg'otadigan, kishini ruhlantirib, ma'naviy olamini boyitadigan san'at turlaridan biridir. Shu bilan birga, tasviriy san'at inson shaxsining shakllanishiga va kamolatiga yordam beradigan tarbiyachi hamdir. Pedagogika instituti va universitetlarining pedagogika va boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetlarida ta'lim oluvchi talabalar tasviriy san'atdan maxsus bilim va malakalarga ega bo'lishi o'quvchilarni badiiy-ijodiy qobiliyatlarini, badiiy didni, rang sezishni, fazoviy tasavvurini, buyuk rassomlar asarlarini go'zalliklarini ko'ra bilishga va ularni hissiy idrok etishga olib keladi. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi bo'yicha bilimlarga ega bo'lish, ayniqsa, O'zbekistonda va chet ellarda fanning o'qitish tarixi, o'quv fanning maqsad va vazifalari, ta'limning mazmuni, shakllar, usullari haqida chuqur bilimlarga ega bo'lish tasviriy san'at o'qituvchi faoliyatida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, bugungi o'quvchi kelajakda ishchi, xizmatchi, dizayn-konstruktor, muhandis, shifokor, o'qituvchi, yurist yoki harbiy mutaxassis yoki biron bir sohani yaratuvchisi bo'ladi. Ularni har biri uchun rasm chizish, undan foydalanish lozim bo'ladi. Hatto uy bekasi ham rasmni ko'ra olishi, tushunishi, bu zamonning eng zarur faoliyatidir. Hozirgi davrda har bir erkak zoti mashina haydashni, texnika bilan shug'ullanishiga, uy bekalarini esa dazmol, tikuv mashinasi, radio, televizor, kir yuvish mashinalari, muzlatgich, elektr plita, sut, qaymoq olish mashinalari kabi yuzlab texnik buyumlar bilan shug'ullanadilar. Ularga bu asbob-texnika vositalarini ishlatish va ularni sozlash uchun grafik bilim va malakalar darkor. Shu boisdan har bir kishi rasm chizishni, grafik tasvirlarini bilishi maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda har bir shaxsni grafik bilimga ega bo'lishi uning o'ziga ham, jamiyatga ham suvdek zarur. Shunga ko'ra fransuz faylasufi Didro, bundan qariyb 300 yillar avvaldanog, - «Qaysi bir mamlakatda rasm chizishini o'qish-yozish kabi bilsalar edi, bu mamlakat barcha sohalarda har qanday mamlakatni quvib yetadi va oilada qoldiradi» - degan edi.'

Tarix shohidkim, jahonga mashhur geograflar, tarixchi, adabiyotchi, shoir, yozuvchilar, konstruktor va boshqa soha allomalari rasm chizishni juda yaxshi bilganlar. Shunga ko'ra Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Gyote, Gyugo, Anderson, Pushkin, Tagor, Mikluxo-Maklay, Mendelev, B.Zokirov kabi turli soha ijodkorlari rasm chizish bilan jiddiy shug'ullanib kelganlar. Xullas, har bir sohani ijodkori uchun rasm chizishni bilish unga katta ijodiy imkoniyat va ozuqa beradi.

Agar har bir o'qituvchi rasm chizishni bilganda edi, ular dars berishda yuksak samaralarga erishardi, dars mashg'ulotlarini o'zlashtirish ham o'quvchi uchun juda oson va yengil bo'lardi, hatto o'zlashtirmagan o'quvchini bo'lishi ancha qiyin bo'lardi. Shularga ko'ra bugungi maktab o'quvchilariga badiiy bilim va malaka berishga katta e'tibor berilmoqda.

Rasm chizishni o'rganish uchun alohida iqtidor, iste'dod kerakmi?! Agar astoydil istasa, har kim, qobiliyatidan qat'i nazar savodli chizishga o'rgana oladi. Chizishni o'rganish, savodli yozish yoki maktab matematika kursini o'zlashtirishga qaraganda murakkab emas. Faqat intilish va asosiysi - yaxshi iroda, rasm istalgan kasb, istalgan mashg'ulot egasiga zarurligini tushunish kerak.

Chizishni bilgan san'atning barcha turlarini tushunadi, unga avval odatiy ko'ringanlarning barchasida go'zallikni ko'ra biladi: uning fikrlash doirasi keng, ma'naviy dunyosi boy, u qiziqarli va shodon hayot kechiradi. Chizishni bilish ko'pchilikka: geograf, botanik, geolog, arxitektor, uchuvchi va boshqalarga amaliy

jihatdan ham kerak. Shunday qilib, barchaning san'at va go'zallik olamini bilishi ta'limning barcha sohalarida jadal rivojlanishga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda tasviriy san'at o'qitish metodikasi asosiy predmetlardan biri hisoblanadi va o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

1. Talabalarga tasvirlash asoslarini o'rgatish, ya'ni badiiy ijodning psixologik asoslari bilan bog'liq bo'lgan jarayonlar - qiziqish, diqqat, idrok va sezish, xotira va tasavvurni yaxshi bilishi bolalar badiiy ijodini faollashtirishda foydalanishga o'rgatish.

2. Talabalarning badiiy ijodiy qobiliyatlarini o'stirish, ularning badiiy didini tarbiyalash, borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilishga o'rgatish.

3. Bo'lajak o'qituvchilarni tasviriy san'at darslarini olib borishga tayyorlash va shu bilan birga mashg'ulotlarni hayot bilan bog'lab o'tishga o'rgatish.

4. Sharq mumtoz san'ati, hozirgi zamon o'zbek tasviriy san'ati, sharq xalqlari va xorijiy mamlakatlar san'atlalari haqida qisqacha ma'lumot berish.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 16-avgust qaroriga ko'ra 1999-2000 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablarida barcha fanlar qatori tasviriy san'at ta'limi bo'yicha ham davlat standartlari joriy etildi. Davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqilishi avvalo O'zbekistonning mustaqilligi, uning jahon hamjamiyatiga faol kirib borayotganligi bilan bog'lanadi. Mazkur standartlar O'zbekiston tarixida birinchi bor yaratilishi bo'lib, u respublikamiz maktablarida ta'limni yuqori ilmiy-metodik asosda tashkil etish hamda uni jahon standartlari darajasiga olib chiqishga sharoit yaratadi. Davlat standartiga ko'ra tasviriy san'at ta'limi mazmuni boshlang'ich sinflarda quyidagi to'rt yo'nalishda bayon etilgan:

1. Borliqni idrok etish.

2. San'atni idrok etish.

3. Naturaga qarab tasvirlash.

4. Kompozitsiya.

Tasviriy san'at o'quv predmetining maqsadi o'quvchilarda ma'naviy madaniyatning ajralmas qismi hisoblangan badiiy madaniyatni, tasviriy savodxonlikni shakllantirishdan iborat. Mazkur yo'nalishlar bo'yicha tasviriy san'at o'quv predmetini o'qitishda har bir o'qituvchi asosiy e'tibori nimalarga qaratilishini bilib olishi kerak bo'ladi.

Tasviriy san'atni o'qitishda o'qituvchining e'tibor berishi lozim bo'lgan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat:

- borliqdagi va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish, idrok etish va qadrlashga o'rgatish;

- badiiy - ijodiy qobiliyatni o'stirishi;

- tasviriy san'at qonun-qoidalarining oddiy nazariy asoslarini o'rgatish;

- tasviriy malaka (rasm ishlash, haykal yasash v.b.)larni rivojlantirish;

- estetik va badiiy didni o'stirish;

- bolalarning badiiy fikr doirasini kengaytirish;

- bolalarga tasviriy, amaliy va me'morlik san'ati yuzasidan asosiy tushunchalar berish san'atning turlari, janrlari, oqimlar, atama va iboralar v.b.);

- san'atga qiziqishni o'stirish va unga nisbatan muhabbatni tarbiyalash;

- tasviriy, amaliy san'at asarlarini badiiy idrok etishni va undan estetik zavqlanish hissini tarbiyalash;

- bolalarda badiiy kasb-hunarlar haqida tasavvurlarni shakllantirish.

Bu vazifalar maktabda tasviriy san'at darsini olib boruvchi har bir o'qituvchini mutaxassis bo'lishligini talab etadi. Chunki, standart mazmuni mutaxassis o'qituvchilar uchun mo'jjallab tuzilgan. Tasviriy san'at ta'limi davlat standarti

san'atning uch turi - tasviriy, amaliy va me'morchilik san'atlari mazmunini aks ettirgan bo'lib, u avvalo milliy o'zbek san'atini, uning badiiy an'alarini, ayrim mashhur o'zbek tasviriy, amaliy, me'morchilik san'atlari ustalarining hayoti va ijodini, O'zbekistonda san'atning bu turlari rivoj topgan markazlarni, O'zbekistondagi yirik san'at muzeylarini bilish tasviriy san'at o'quv predmetini vazifalaridan biri ekanligini qayd qiladi. Bundan maqsad milliy san'at vositasida o'quvchilarga badiiy ta'lim berish bilan bir qatorda ularda shaxsni estetik, axloqiy va mehnat tarbiyasini amalga oshirishdan iboratdir. Milliy o'zbek san'atini chet el va jahonning hozirgi zamon ilg'or san'atiga qaraganda kengroq va chuqurroq o'rgatishdan maqsad har bir o'zbek o'quvchisi o'z xalqining tarixini, adabiyotini bilishi shart ekanligi kabi, uning san'atini ham nisbatan kengroq bilishiga erishishdir. Milliy san'at ta'lim mazmunida poydevor bo'lishi lozim.

Davlat ta'lim standartlari bo'yicha boshlang'ich maktablarning to'rtinchi sinflni bitiruvchi o'quvchilar bevosita quyidagilarni bilishlari lozim:

Tasviriy san'at darslarida ishlatiladigan ish qurollari va materiallarni - albom, qalam, mo'yqalam, stek, bo'yoq, palitra, guash, akvarel;

- rang nomlarini;

- kishilar hayotida tasviriy san'atning tutgan o'mi, uning asosiy turvajanlarini;

- rasm ishlash jarayonlarining o'ziga xos go'zalliklarini;

- avvalgi sinfdagiga nisbatan qo'shimcha bir qator rassomlar va haykaltaroshlarning ismi-familyasini, ularning asarlari nomlarini;

- bu asarlarda tasvirlangan voqea-hodisalardagi go'zalliklarni ko'ra bilish va asar mazmunini so'zlab berishni;

- tasviriy san'at iboralarini (iliq, sovuq, axromatik va xromatik rang nomlarini);

- dekorativ haykaltaroshlikda qo'niladigan dekorativ elementlarining nomini;

- tabiiy materiallarning nomlari va ularni mashg'ulotga tayyorlasini. Boshlang'ich maktablarning to'rtinchi sinflarini bitiruvchi o'quvchilar quyidagi malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishlari lozim:

Ko'nikmalar:

- o'z ish joyini mashg'ulotga tayyorlash;

- qalam va mo'yqalamni to'g'ri ushlay olish;

- to'g'ri va qiya ko'rinishdagi chiziqlarni qiynalmasdan o'tkaza olish;

- borliqni idrok etishdan oigan taassurotlarini ishlagan rasmlarida aks ettira olish;

- rasm chizib bo'lgach, qog'oz sirtini suv bilan yuvib bo'yash jarayoniga tayyorlash;

- suv bo'yoq (akvarel) bilan ishlash tartibini (suvbo'yoq bilan ishlashdan oldin unga suv tomizib chiqish, mo'yqalamni bo'yoqqa tez- tez botirib turishni);

- ranglarning murakkab tuslarini hosil qila olish (masalan, ko'kish, yashil, qizg'ish, jigarrang, qoramtir va h.k.);

- mo'yqalamni ish tugagandan so'ng tozalab yuvib qo'yish;

- o'z ish joyini yig'ishtirib qo'yish;

Malakalar:

- haykaltaroshlikdan 2-3 ta figurali yaxlit kompozitsiya tuza olishni;

- loydan yoki plastilindan haykallar ishlashda alohida-alohida, «yaxlit» va «aralash» ishlov berish usullaridan foydalana olishni;

- ranglarning murakkab tuslarini hosil qilish (masalan, ko'kish yashil, qizg'ish, jigarrang, qoramtir va h.k.);

- rasmda narsalarni kompozitsiya qonuniyatlariga bog'liq ravishda joylashtirishni;

- dekorativ ishlarda asimmetrik tasvirlarni ifodalashda muvozanatni saqlay olishni;

- o'simliksimon naqsh elementlaridan mustaqil naqsh kompozitsiyasini tuza olishni;

- tabriknoma kompozitsiyalarini ishlay olishni.

Tasviriy san'at darslarining mazmuni

«Tasviriy san'at» o'quv predmeti ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan badiiy madaniyatni uyg'un rivojlanishga xizmat qiladi va shaxs uchun muhim bo'lgan qator sifatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarni milliy merosni o'zlashtirish hamda umuminsoniy qadriyatlar bilan yaqindan tanishishlari uchun imkoniyat yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki tasviriy san'at inson ongiga tezda ta'sir etib, unda ezgu hislar uyg'otadigan, kishini ruhlantirib, ma'naviy olamini boyitadigan san'at turlaridan biridir. Shu bilan birga, tasviriy san'at inson shaxsining shakllanishiga va kamolatiga yordam beradigan tarbiyachi hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 B.N.Oripov. "Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi", "ILM ZIYO" Toshkent-2012.

2 O.Mo'minov. "Rangtsvir" (Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma)." Sharq" NASHRIYOT- MATBAA AKSIYADORLIK KAMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT-2017.

3 N.Abdullayev. San'at tarixi. 2 jildi, 1986.

4 B.Boymetov, S.Abdirasilov. Chizma tasvir Toshkent, G'.G'ulom nomidagi nashriyot, 2004.

5. S.Abdirasilov. Tasviriy san'at atamalari. Toshkent. 2003.